

การจัดวางพื้นที่ ลำดับศักดิ์ และการวางทิศในเรือนพื้นถิ่นไทจีน
เมืองเชียงตุง รัฐฉาน เมียนมา
Spatial Organization, Hierarchy of Space and Orientation in
Traditional Tai Khoen Dwelling House: Keng Tung,
Shan State Myanmar

เกรียงไกร เกิดศิริ* และสิริชัย ร้อยเที่ยง**
Kreangkrai Kirdsiri and Sirichai Roythieng

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการสังเคราะห์ความเหมือนและความต่างของพื้นที่ว่างภายในเรือนไทจีนแบบประเพณี ในประเด็นเรื่องลำดับการจัดวางพื้นที่ใช้สอยในเรือน การเชื่อมต่อของพื้นที่ และการวางทิศ โดยคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษาต่างบริบทแวดล้อม 3 โดยสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

ประเด็นที่ 1 “ลำดับการจัดวางพื้นที่ภายในเรือน (Spatial Organization)” สรุปได้ว่า การจัดวางลำดับของการเข้าถึงพื้นที่ประเภทต่างๆ ของเรือนในชุมชนชนบทมีความซับซ้อนกว่าเรือนที่อยู่ในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเมือง กล่าวคือ มีลำดับการเข้าถึงพื้นที่ลึกสูงสุด 5 ลำดับ ในขณะที่เรือนในบริบทที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเมืองมีลำดับการเข้าถึงพื้นที่ลึกสูงสุดเพียง 4 ลำดับ ซึ่งสัมพันธ์กับมิติทางสังคมวัฒนธรรมและบริบทแวดล้อมของชุมชนชนบทที่มีคุณลักษณะที่ต้องการความเป็นส่วนตัว (Sense of Privacy) หรือมีสำนึกเรื่องการป้องกัน (Defensive) มากกว่าเรือนของชุมชนในบริบทเมือง

ประเด็นที่ 2 คือ “ลำดับศักดิ์ หรือลำดับการเชื่อมต่อของพื้นที่ภายในเรือน” สรุปได้ว่า การเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ประเภทต่างๆ ภายในเรือนกรณีศึกษาที่ตั้งอยู่ในชุมชนชนบทจะมีการเชื่อมต่อในลักษณะพุ่ม (Bush) มากกว่าเรือนกรณีศึกษาในชุมชนที่สัมพันธ์กับบริบทความเป็นเมืองซึ่งจะเห็นได้ว่าการกระจายแบบเป็นลำดับลึกเข้าไปแล้วค่อยแตกแขนงออกไปยังพื้นที่ส่วนต่างๆ นอกจากนี้ การเชื่อมต่อของพื้นที่ในเรือนกรณีศึกษาของชุมชนชนบทยังพบมีเส้นทางลัดจากพื้นที่หนึ่งเข้าถึงพื้นที่หนึ่งอย่างซับซ้อนกว่า อันแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตภายในเรือนที่มีความซับซ้อนมากกว่าวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยในเรือนในชุมชนที่สัมพันธ์กับความเป็นเมือง

ประเด็นที่ 3 คือ “การวางทิศทางของเรือน” สรุปได้ว่า ชุมชนในบริบทดั้งเดิมจะให้ความสำคัญกับการวางทิศที่สัมพันธ์กับทิศตะวันออกทั้งในการเข้าถึงตัวเรือน และทิศทางการนอน ทว่าปัจจัยทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่ตั้งชุมชนนั้นเป็นปัจจัยจำกัดสำคัญที่จะทำให้สามารถวางทิศทางสัมพันธ์กับทิศตะวันออกได้หรือไม่ด้วยเช่นกัน

* อาจารย์ประจำ ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
E-mail: arch.su.kreangkrai@gmail.com

** นักศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
E-mail: Sirichai.rsuvncl@gmail.com

ทั้งนี้ ข้อค้นพบดังกล่าวมาข้างต้นนั้นสอดคล้องกับแนวความคิดของ Amos Rapoport ที่ในงานชิ้นนี้ได้นำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบความคิดในการศึกษา ซึ่งได้ให้ข้อเสนอว่าตัวแปรที่จะทำให้คุณลักษณะของพื้นที่เหมือนหรือต่างกันอยู่ที่ “ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม และบริบทแวดล้อมของทำเลที่ตั้งของชุมชน” เป็นสำคัญ

ABSTRACT

This study purpose is to synthesis the difference of space and Orientation in Tai Khoen Dwelling House in the issue of spatial organization, useful space in dwelling house, area connection and orientation by selecting 3 different contexts from different communities. These are 3 topics of study conclusion

Topic 1 “Spatial Organization” by conclusion, Spatial Organization of houses in ruler communities are more complicated than houses in communities which relate to the city. The Spatial Organization of houses in ruler communities can approach in liner 5 organizations in the other hand, houses in communities which relate to the city can approach in liner only 4 organizations. This is related with social dimension that the house of ruler community require sense of privacy or defensive sense more than house of city community.

Topic 2 “Hierarchy of space” by conclusion, the connection between many different areas inside case study houses which are located in ruler communities, are connected in Bruch form more than case study houses which are related with city communities. In contrast, the houses which are related with city communities are spread into the liner form then brunch out to connect other areas. In addition, the connection of areas of study houses in ruler communities were found more complicated shortcuts from one area to another area in a house than the study houses in city communities. This conclusion referred that the way of life of ruler communities in their house is more complicated than communities which are related to the city.

Topic 3 “Orientation” by conclusion, communities in traditional context give priority to orientation which relates to the East of a house and Hunch Bearings. However, from Geography factor of community site is one of the limited factor which influences the orientation to relate with the East as well.

As described earlier, it conforms with Amos Rapoport concept that was adapted to be ideal concept in this study. From counsel, a variable that makes the attribute of different area, depends on “Social and cultural factors and context environment of community location”

คำสำคัญ: ไทเขิน เรือนพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย การจัดวางพื้นที่ ลำดับการเข้าถึง การวางทิศ

Keywords: Tai Khoen, Vernacular Dwelling House, Spatial Organization, Hierarchy of Space, Orientation

บทนำ

การศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของกลุ่มผู้พูดภาษาตระกูลไท กลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่แม่น้ำโขงตอนกลางของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป (Central Mekong River Group) (เกรียงไกร, 2554: 86) โดยเฉพาะกลุ่ม “ไทเขิน (Thai Khoen)” มีนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องดังกล่าวอยู่หลายท่าน อาทิ

การศึกษาของอริศรี ปาณินท์ และคณะ (2548) ในชุดโครงการวิจัย “ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท: คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น” ซึ่งมีการวิจัยว่าด้วยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มคนผู้พูดภาษาตระกูลไท-ไทย อาทิ ไทลาว ไทดำ ไทใหญ่ ไทลื้อ และไทจีน รวมไปถึงการศึกษากลุ่มไทในภาคใต้ของไทยโดยศึกษาความแตกต่างและสัมพันธ์ของเรือนระหว่างชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธ และนับถือศาสนาอิสลาม

อย่างไรก็ดี สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ “ไทจีน” นั้นอริศรี ปาณินท์ ยังได้ศึกษาและมีข้อเสนอเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกลุ่มไทจีนอีก 2 เรื่อง คือ “งานภาคสนามเรือนพื้นถิ่นที่บ้านหมั่ว เชียงตุง” (อริศรี, 2549: 9-27) และ “ระบบนิเวศกับการวางผังหมู่บ้านพื้นถิ่นของไทจีนเชียงตุง” (อริศรี, 2548) สำหรับเกรียงไกร เกิดศิริ ได้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองประวัติศาสตร์เชียงตุงซึ่งเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมและการปกครองของกลุ่มไทจีนในการศึกษาเรื่อง “Cultural Landscape and Vernacular Architecture in Historic Town of Kengtung, Shan State, Myanmar” ซึ่งให้คุณลักษณะภาพรวมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของหมู่บ้านไทจีน และเรือนพื้นถิ่นชาวไทจีนในเมืองประวัติศาสตร์เชียงตุง และพื้นที่ข้างเคียง และ “ภูมิทัศน์เมืองโบราณและองค์ประกอบของเมืองกรณีศึกษา เมืองเชียงตุงและเมืองเชียงใหม่” (เกรียงไกร, 2549: 67-89) ซึ่งนำเสนอการเปรียบเทียบองค์ประกอบของเมืองเชียงตุงกับเมืองเชียงใหม่ และการศึกษาของรฐาปณีย์ เครือระยา ได้ศึกษาเรื่อง “เรือน และความเชื่อเกี่ยวกับเรือนของชาวไทจีน เมืองเชียงตุง รัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์” (รฐาปณีย์, 2554: 161-177) ซึ่งให้รายละเอียดขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนไทจีนเมืองเชียงตุงอย่างละเอียด

จากการทบทวนสารสนเทศที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า ทั้งในการศึกษาของอริศรี ปาณินท์, เกรียงไกร เกิดศิริ และรฐาปณีย์ เครือระยา ซึ่งศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทจีนมานั้น จะเห็นว่าระเบียบวิธีในการศึกษาจะกำหนดลักษณะการเลือกหน่วยตัวอย่าง (Sampling Unit) หรือเรือนกรณีศึกษาเพื่อทำการศึกษารายละเอียดเชิงลึกด้วยวิธีการสำรวจจริงวัด และการสัมภาษณ์ โดยเลือกมาจากตัวอย่าง (Sample) ซึ่งหมายถึงหมู่บ้านต่างๆ ที่มีศักยภาพและเอื้ออำนวยให้สามารถทำการศึกษาก็คือ ต้องเป็นหมู่บ้านที่มีเรือนเก่าแก่หลงเหลืออยู่ และเจ้าของเรือนเหล่านั้นมีความยินดีให้ผู้วิจัยเก็บข้อมูล จากนั้นจะใช้วิธีการเลือกหน่วยเรือนกรณีศึกษาแบบใช้วิจารณญาณ (Judgment Sampling) ซึ่งใช้เกณฑ์การเลือกเรือนกรณีศึกษาที่จะมาเป็นหน่วยเรือนกรณีศึกษานั้น ดำเนินการโดยนักวิจัยผู้ทรงคุณวุฒิที่จะใช้การพิจารณาจากข้อมูลแวดล้อมผสมผสานกับประสบการณ์ที่สั่งสมมา โดยหน่วยตัวอย่างของเรือนที่เลือกกลศึกษาในรายละเอียดนั้นก็มีลักษณะเป็นเรือนที่จะสามารถเป็นตัวแทนคุณลักษณะของเรือนพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทจีนแบบดั้งเดิมได้

อย่างไรก็ดี การวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นการวิจัยที่ใช้เครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method) จึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับการกำหนดจำนวนของหน่วยตัวอย่าง หากแต่เป็นไปในลักษณะที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของความอึมตัวของข้อมูลตามวิธีแบบการสุ่มตัวอย่างก้อนหิมะ (Snow Ball Technique)

ทั้งนี้เมื่อทำการศึกษาทบทวนแนวความคิดที่ว่าด้วยปัจจัยที่ส่งผลต่อ “การก่อรูปทางสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย” ตามที่ Amos Rapoport (1969) ได้จำแนกไว้ดังนี้ คือ “ภูมิอากาศและความต้องการที่พักพิง (Climate and the Need for Shelter)” “วัสดุ การก่อสร้าง และเทคโนโลยี (Material, Construction and Technology)” “ที่ตั้ง (Site)” “การปกป้อง (Defense)” “เศรษฐกิจ (Economics)” และ “ศาสนา (Religious)” ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการก่อรูปของที่อยู่อาศัยในเบื้องต้น ทว่าในการศึกษาของ Rapoport ยังได้เสนออีกว่าการก่อรูปทางสถาปัตยกรรมยังสัมพันธ์กับ “สังคมวัฒนธรรม (Socio-Culture)” ที่เป็นบริบทแวดล้อมของกลุ่มคนและชุมชนนั้นๆ ด้วย

จากแนวคิดดังกล่าวมาข้างต้นเมื่อนำมาเป็นกรอบความคิดในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกลุ่มไทจีนในพื้นที่เมืองเชียงตุง รัฐฉานเมียนมาร์ เพื่อทำความเข้าใจต่อแบบแผนการก่อรูปทางสถาปัตยกรรมโดยพิจารณาในส่วนที่ว่าด้วยพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน จะเห็นได้ว่ามีตัวแปรควบคุม คือ กลุ่มชนชาติพันธุ์ที่ทำการศึกษารือน คือ

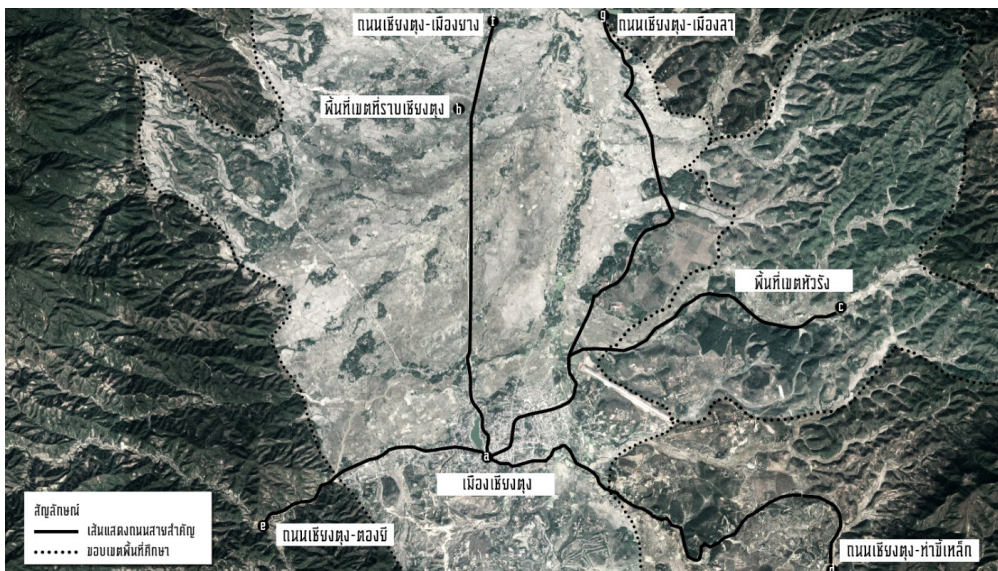
กลุ่มไทเขิน การกำหนดพื้นที่ศึกษาที่เมืองเชียงตุงซึ่งย่อมเท่ากับบริบทแวดล้อมทางภูมิลักษณะ และภูมิอากาศมี
คุณลักษณะเดียวกัน ซึ่งย่อมส่งผลต่อไปยังประเด็นเรื่องวัสดุ ก่อสร้าง และเทคโนโลยีให้มีสถานะเป็นดังปัจจัยควบคุม
ด้วย ทั้งนี้ในการศึกษาได้มีสมมติฐานว่าตัวแปรที่จะทำให้คุณลักษณะของพื้นที่เหมือนหรือต่างกันอยู่ที่ “ปัจจัยทาง
สังคมวัฒนธรรม และบริบทแวดล้อมของทำเลที่ตั้งของชุมชน” เป็นสำคัญ เพราะฉะนั้นจึงมีสมมติฐานว่า
ความแตกต่างของคุณลักษณะของพื้นที่ภายในของเรือนพื้นถิ่นกลุ่มไทเขินศึกษานั้นจะสัมพันธ์กับประเด็นทางสังคม
วัฒนธรรมและบริบทแวดล้อมของทำเลที่ตั้งของชุมชน

คำถามในการศึกษา

การศึกษานี้มีคำถามหลักของการศึกษา คือ ในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันในประเด็นของ “ปัจจัยทางสังคม
วัฒนธรรม และบริบทแวดล้อมของทำเลที่ตั้งของชุมชน” ตามข้อเสนอของ Rapoport ว่าปัจจัยดังกล่าวนี้ได้ส่งอิทธิพล
ต่อการก่อรูปของคุณลักษณะของพื้นที่ภายในเรือน การจัดวาง ตลอดจนลำดับของการเข้าถึงของพื้นที่ภายในเรือน
พื้นถิ่นไทเขินในบริบทดั้งเดิม หรือต่างกันอย่างไร และอะไรที่เป็นสาเหตุของความเหมือน หรือแตกต่างกันดังกล่าว

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบคุณลักษณะ การจัดวางพื้นที่ และลำดับการเข้าถึงของพื้นที่ภายในของ
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัยกลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-กลุ่มไทเขินเชียงตุงแบบดั้งเดิมที่ตั้งชุมชนในพื้นที่แตกต่าง
บริบทแวดล้อม
2. เพื่อศึกษาว่าความแตกต่างของปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม และบริบทแวดล้อมของทำเลที่ตั้งชุมชนไท
เขินเมืองเชียงตุงได้ส่งอิทธิพลต่อการก่อรูปของพื้นที่ใช้สอยภายในของเรือนอย่างไร

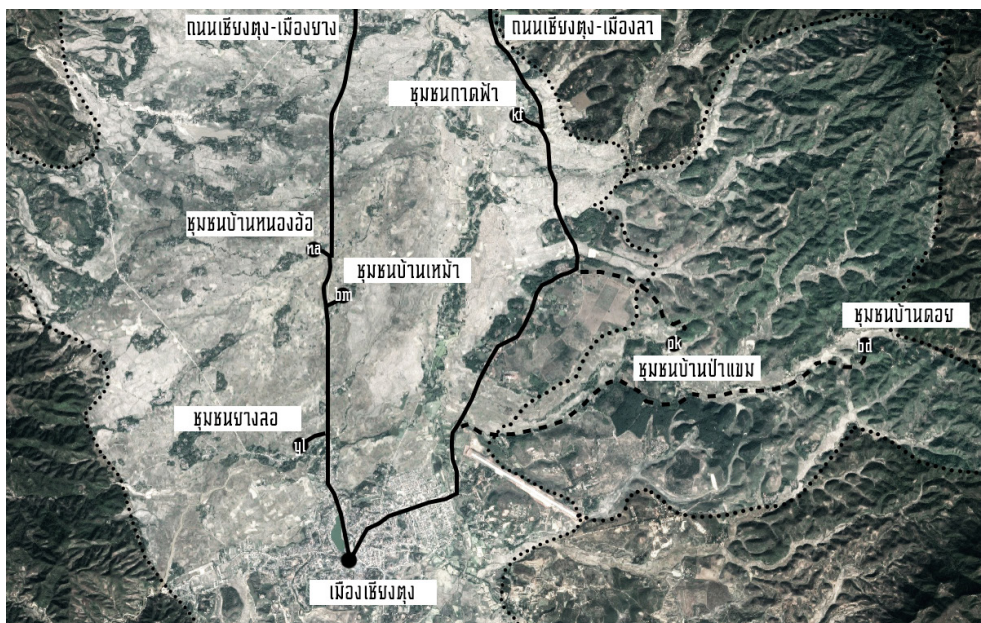
ภาพที่ 1 แผนภาพแสดงลักษณะพื้นที่ของแอ่งที่ราบเชียงตุงและเส้นทางสัญจร

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ใช้ข้อมูลหน่วยตัวอย่างใน 2 ลักษณะ คือ หน่วยตัวอย่างที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว และหน่วยตัวอย่างจากการลงภาคสนามเก็บข้อมูลเพิ่มเติม ซึ่งหน่วยตัวอย่างกลุ่มแรกจะใช้จากการศึกษาของอรศิริ ปาณินท์ ที่ได้เลือกจากชุมชนไทเขินที่มีทำเลที่ตั้งอยู่ทางปากตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองเชียงตุง บนถนนสายเชียงตุง-เมืองยาง 5 หมู่บ้าน คือ “หมู่บ้านเหม้า (BM)” “หมู่บ้านหนองอ้อ (NO)” “หมู่บ้านเด่นช้าง (DCH)” “บ้านช้าง (CH)” และ “หมู่บ้านยางล่อ (YL)” และชุมชนที่ตั้งอยู่ทางปากตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเชียงตุง บนถนนสายเชียงตุง-เมืองลา คือ “บ้านกาตฟ้า (KF)” ซึ่งหมู่บ้านกรณีศึกษาเหล่านี้มีที่ตั้งสัมพันธ์กับถนนและมีคุณลักษณะของความเป็นเมือง เนื่องจากตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงตุงมากนัก รวมทั้งทำเลที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบกว้างขวางอันเหมาะสมแก่การทำการเกษตรกรรม

อย่างไรก็ดี ยังมีไทเขินอีกกลุ่มหนึ่งที่มีบริบทแวดล้อมของชุมชนแตกต่างจากกรณีศึกษาในกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือ มีคุณลักษณะของความเป็นเมืองน้อยกว่า และด้วยการตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาจึงทำให้ชุมชนมีลักษณะตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว (Isolate Settlement) ออกจากชุมชนอื่นๆ นอกจากนี้ ไทเขินกลุ่มนี้ที่ตั้งถิ่นฐานทางปากตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเชียงตุงยังมีเอกลักษณ์ที่สำคัญที่บรรดาชาวไทเขินสามารถจำแนกความแตกต่างระหว่างกันได้ คือ “สำเนียงถิ่น (Dialect)” ซึ่งชาวไทเขินในเมืองเชียงตุงและชุมชนทางปากตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองเรียกไทเขินกลุ่มนี้ว่า “ไทเขินหัวล้ง”

ในการวิจัยนี้ จึงเลือกศึกษา “ชุมชนไทเขินหัวล้ง” จำนวน 2 หมู่บ้าน คือ “บ้านป่าแหม (PK)” และ “บ้านดอย (BD)” เพื่อการสำรวจภาคสนามเชิงลึกด้วยวิธีการสำรวจจริงวัด การถ่ายภาพ การสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในหน่วยตัวอย่างเรือนกรณีศึกษา โดยกำหนดการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structural Interview) เพื่อให้ชุดข้อมูลที่ได้รับมีความสม่ำเสมอ มีคุณลักษณะเป็นตัวแทนของเรือนพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยชาวไทเขินแบบดั้งเดิมได้ ทั้งนี้เกณฑ์ในการคัดสรรเรือนกรณีศึกษาในเกณฑ์ 2 ข้อ คือ เกณฑ์ที่ 1 เป็นเรือนที่มีอายุการก่อสร้างมาไม่น้อยกว่า 30 ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีบริบทแวดล้อมของโลกาภิวัตน์ยังส่งผลกระทบต่อเรือนไม่มากนักเช่นปัจจุบัน และเกณฑ์ข้อที่ 2 คือ เป็นเรือนที่มีความเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพของตัวเรือนและสภาพทางกายภาพของพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนไม่มากนัก

ภาพที่ 2 ที่ตั้งหมู่บ้านกรณีศึกษา

ทั้งนี้การศึกษาคุณลักษณะของ “พื้นที่ภายในเรือน” ของเรือนกรณีศึกษาจากชุมชนต่างๆ ที่เป็นเรือนตามแบบแผนดั้งเดิม เพื่อวิเคราะห์หา “ความเหมือน” และ “ความต่าง” ที่เกี่ยวเนื่องกับคุณลักษณะใช้สอยภายในเรือน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงภาพรวมของภูมิปัญญา และคุณลักษณะของพื้นที่ที่ก่อตัวขึ้นว่ามีร่วมกัน หรือมีความแตกต่างกัน โดยมีตัวแปรตาม คือ บริบทของ “สังคมวัฒนธรรม (Socio-Culture)” ที่แวดล้อมของกลุ่มคนและชุมชนนั้นๆ เนื่องจากอยู่ในทำเลที่ตั้งที่มีบริบทแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทั้งลักษณะทางกายภาพของชุมชน การเข้าถึงพื้นที่ตั้งชุมชน ความเป็นเมือง ตลอดจนความรู้สึกรักคิดในเรืองความปลอดภัยในการอยู่อาศัย เพื่อสามารถอธิบายคุณลักษณะภาพรวมของเรือนพื้นถิ่นไทเขินในบริบทดั้งเดิม ซึ่งความเป็นดั้งเดิมในที่นี้ หมายถึงคุณลักษณะร่วมบางประการที่ปรากฏทางการศึกษาถึงแบบแผนของกลุ่มผู้พูดภาษาตระกูลไทในกลุ่มน้ำเงินบนบริบทแอ่งกะทะเชียงตุง เพื่ออธิบายความเป็นดั้งเดิมผ่านการศึกษาด้วยเอกสารชิ้นต้นบางส่วนจนนำมาสู่การอภิปรายถึงปรากฏการณ์ในพื้นที่กรณีศึกษา

ภูมิศาสตร์ นิเวศน์วัฒนธรรม และภาพรวมของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย

พื้นที่ราบแอ่งกะทะเชียงตุง ตั้งอยู่ในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป ในพื้นที่รัฐฉานพาคตะวันออกเฉียง ซึ่งทำเลที่ตั้งดังกล่าวส่งผลโดยตรงกับสภาพภูมิอากาศทำให้อากาศจะร้อนจัดในฤดูร้อน และหนาวจัดในฤดูหนาว การศึกษาของอริศรี ปาณินท์กล่าวว่า พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงลาดเอียงลงสู่ที่ราบระหว่างหุบเขา ทำให้ที่ราบและชุมชนโดยรอบของแอ่งกะทะเชียงตุงมักเกิดปัญหาน้ำท่วมอยู่เป็นประจำในทุกๆ ปี โดยพบว่ามีการปลูกพืชไร่อื่นๆ อาทิ ถั่ว มันสำปะหลัง และข้าวโพด นอกเหนือจากการทำนาปลูกข้าว แอ่งกะทะเชียงตุงมีลำน้ำ 2 สายหลักคือ “น้ำขี้น” และ “น้ำลาบ” และมีโครงข่ายการชลประทานทั้งที่มีการปรับลำนน้ำธรรมชาติและลำรางที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นระบบเมืองฝายทำให้พื้นที่เกษตรกรรม และชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ และมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี แม้นจะมีปริมาณน้ำไม่มากมายนักแต่มีใช้พอดีกับชุมชนในการทำเกษตรและจัดการระบบนิเวศน์ชุมชน

จากการสำรวจทำเลที่ตั้งชุมชนในแอ่งกะทะเชียงตุงพบว่า มีการเลือกทำเลที่ตั้งของชุมชนอยู่บนเนินที่สูงกว่าระดับของพื้นที่ราบโดยรอบเล็กน้อย เพื่อให้พื้นที่ราบที่อยู่ต่ำกว่านั้นเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่มีการจัดการชลประทานระบบเมืองฝาย ในส่วนของการเกษตรในพื้นที่มีความหลากหลายแต่ส่วนใหญ่พบเป็นป่านข้าวและพืชไร่หมุนเวียนบางส่วนสลับกันไปในแต่ละฤดูของการทำการเกษตร แต่การเกษตรก็ไม่ใช่อำชีพทั้งหมดของคนไทเขินที่ตั้งถิ่นฐานในแอ่งกะทะเชียงตุง องค์ประกอบสำคัญของแต่ละชุมชนจะมีวัดตั้งอยู่ตรงตำแหน่งพื้นที่สูงสุดของชุมชน ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของชุมชน อย่างไรก็ดี ชาวไทเขินก็ยังคงมีการนับถือและบูชาตามความเชื่อครั้งบุพกาลไว้อย่างเหนียวแน่นซึ่งสามารถสังเกตได้จากในชุมชนยังพบเห็น “ใจบ้าน” หรือ “เทวดาบ้าน” (อริศรี, 2547: 20) ซึ่งเป็นเสมือนศาลบรรพบุรุษของชุมชนซึ่งคนในชุมชนเชื่อว่าจะช่วงปกป้องและนำความสุขมาสู่หมู่บ้าน ซึ่งจะพบเห็นได้บริเวณต้นไม้ใหญ่ประจำหมู่บ้านหรือบริเวณสถานที่ที่กลางหมู่บ้าน

ในประเด็นของภาพรวมของคุณลักษณะเรือนของชาวไทเขินนั้น อริศรี (2547) เกรียงไกร (2548) และฐานาปนี (2554) ได้ให้ภาพของคุณลักษณะของพื้นที่ภายในของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทเขินว่า แม้จะอยู่ในรูปทรงแบบใดก็ตาม ภายในเรือนจะประกอบไปด้วยพื้นที่หลักๆ ดังนี้ คือ พื้นที่ส่วนแรก คือ “แม่บันได (Main Stair)” และมีดินชานบันไดที่ก่อด้วยปูนหรือก้อนหินในบางเรือน ถัดขึ้นบนเรือนมาจะเป็นพื้นที่ส่วน “ระเบียงหน้า (Veranda)” ภาษาถิ่นชาวไทเขินเรียกว่า “นอกเต็น” เพื่อจะต่อเนื่องเข้าสู่พื้นที่ “โถงใน (Hall)” หรือภาษาถิ่นเรียก “เต็น” เป็นพื้นที่ใช้สอยที่หลากหลายสำหรับนั่งเล่นรับแขกหรือใช้นอนในเวลาว่างคั่น ในพื้นที่โถงมักประกอบไปด้วย “เซ่งพะลา” ซึ่งหมายถึง หิ้งพระ ซึ่งเรียกตามภาษาไทใหญ่ ซึ่งจากการทบทวนการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า ตำแหน่งที่ตั้งของ “เสาพ่อ-แม่” ซึ่งมีความหมายเดียวกับคำว่า “เสาเอก-เสาโท” นิยมตั้งไว้ทางทิศตะวันออกของเรือน

ในส่วนถัดไปเป็นพื้นที่เข้าสู่ห้องนอนและห้องครัวซึ่งพบว่า ทางทิศตะวันออกจะเป็นพื้นที่ของ “ห้องนอน (Bedroom)” ส่วน “เคอีนไฟ (Kitchen Area)” พบอยู่ทางทิศตะวันตก การวางเรือนที่พบมากมีกว้างตัวในแนวตะวันออก-ตะวันตก แต่ก็มีบางเรือนที่สัมพันธ์กับเส้นทางที่เข้ามาในยุคหลัง ทำให้การปลูกเรือนมักสร้างปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสมของพื้นที่ด้วย นอกจากนี้ บริเวณข้างตัวเรือนพบ “เล้าข้าว (Rice Store)” แต่พบว่าบางหลังจะสร้างติดกับตัวบ้านหรือไว้บนบ้าน เนื่องจากขนาดครอบครัวและฐานะเป็นตัวแปรสำคัญในระบบผังเรือนและการจัดการพื้นที่ภายในเรือนอีกด้วย (อริศิริ, 2548: 20-25)

ผลการศึกษา

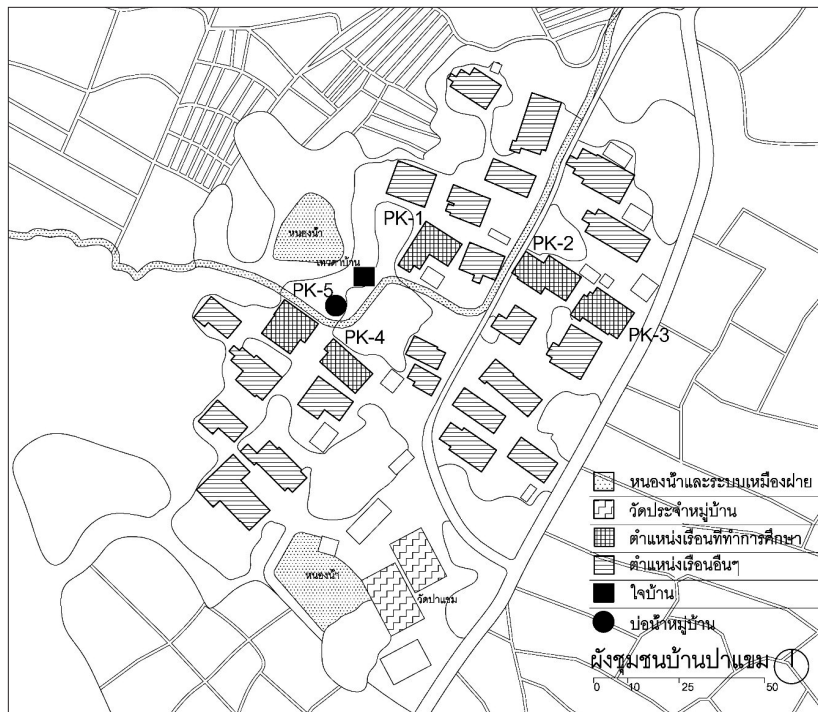
จากการศึกษาในประเด็นคุณลักษณะของที่ว่างภายในเรือน และการจัดลำดับศักดิ์ของพื้นที่ และระเบียบวิธีในการวิจัยดังที่กล่าวมาข้างต้นที่กำหนดว่า การศึกษานี้ใช้ข้อมูลหน่วยตัวอย่างใน 2 ลักษณะ คือ หน่วยตัวอย่างที่ อริศิริ ปาณินท์ ได้ศึกษาไว้แล้วจากชุมชนไทเขินจำนวน 5 หมู่บ้าน คือ “หมู่บ้านเหม้า (BM)” “หมู่บ้านหนองอ้อ (NA)” “หมู่บ้านเด่นช้าง (DC)” และ “หมู่บ้านยางลอ (YL)” และ “บ้านกาตฟ้า (KF)” ซึ่งหมู่บ้านกรณีศึกษาเหล่านี้มีที่ตั้งสัมพันธ์กับถนนและมีคุณลักษณะของความเป็นเมือง เนื่องจากตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่มากนัก รวมทั้งทำเลที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบกว้างขวางอันเหมาะสมแก่การทำการเกษตรกรรม ทั้งนี้ ได้ใช้กรณีศึกษาทั้งหมด 8 เรือนกรณีศึกษา มาจากหมู่บ้านที่กล่าวมาข้างต้น คือ BM-1, BM-2, BM-3, DC-1, KF-1, KF-2, YL-1 และ YL-2

จากการศึกษาที่ผ่านมาของอริศิริ ปาณินท์ (2548) นำมาศึกษาร่วมกับหน่วยตัวอย่างที่ผู้วิจัยลงภาคสนามเก็บข้อมูลชุมชน “บ้านป่าแหม (PK)” และ “บ้านดอย (BD)” ซึ่งมีบริบทแวดล้อมของชุมชนแตกต่างจากกรณีศึกษาในกลุ่มแรก คือ คุณลักษณะของความเป็นเมืองน้อยกว่า และด้วยการตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาจึงทำให้ชุมชนมีลักษณะตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว (Isolate Settlement) ออกจากชุมชนอื่นๆ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

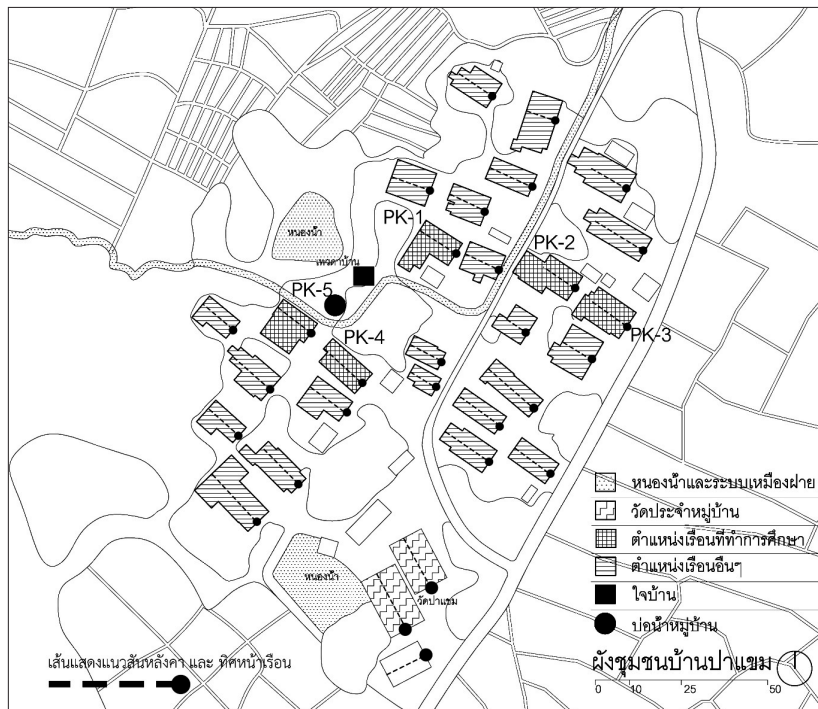
1. ชุมชนป่าแหม

ชุมชนป่าแหม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแอ่งกระทะเชียงใหม่ โดยตั้งแยกออกจากถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน 20 กิโลเมตร เส้นทางเข้าหมู่บ้านเป็นถนนลูกรัง ตัดผ่านเนินเขาเตี้ยแล้วลงสู่ที่ราบผืนกว้างกลางหุบเขาในเขตตัวล้ง จากการศึกษพบว่า หมู่บ้านป่าแหมตั้งอยู่บนพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาผืนใหญ่ซึ่งมีระดับความสูงของพื้นที่ตั้งชุมชนไม่ต่างจากพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่รายรอบนัก เส้นทางสัญจรของหมู่บ้านจะคดเคี้ยวไปมาเพื่อเชื่อมโยงบ้านหลังต่างๆ เข้าด้วยกัน เนื่องมาจากการเลือกที่ตั้งบ้านเรือนก่อนและเส้นทางสัญจรทางเท้าที่ใช้ในการเชื่อมต่อระหว่างเรือนแต่ละหลังจึงได้กลายมาเป็นเส้นทางสัญจรหลักของหมู่บ้าน จากการสำรวจภาคสนามสันนิษฐานว่าศูนย์กลางเดิมของหมู่บ้าน คือ “ใจบ้าน (Village Spirit House)” ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน สำหรับลำเหมื่อนนั้นไหลมาจากเชิงเขาทางทิศตะวันตกผ่านกลางหมู่บ้านและไหลต่อเนื่องไปยังพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่ต่ำกว่าทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน สำหรับวัดประจำหมู่บ้านนั้นตั้งอยู่ทางทิศใต้บนพื้นที่เนินที่สูงกว่าที่ตั้งบ้านเรือนเล็กน้อย

ลักษณะผังบริเวณของเรือนในบ้านป่าแหมเป็นแบบกลุ่มบ้าน (Cluster) ซึ่งในหนึ่งกลุ่มบ้านจะประกอบไปด้วยบ้าน 2-3 หลัง ซึ่งเป็นเครือญาติกัน พื้นที่ลานโล่งที่เชื่อมต่อกันของเรือนแต่ละหลังทำหน้าที่เป็น “ช่วงเรือน” ที่กว้างขวางสำหรับเป็นลานกลางแจ้งอเนกประสงค์ต่าง อาทิ เลี้ยงสัตว์ ตากผักรีด ตากข้าวเปลือก หรือไว้สำหรับกิจกรรมของครอบครัวต่างๆ มารวมกัน ภายในผังบริเวณของเรือนมีถังฉางสำหรับเก็บข้าวเปลือก เรียกในภาษาถิ่นว่า “เยข้าว” หรือ “เล้าข้าว” ลักษณะเป็นอาคารยกพื้นสูงตั้งแยกออกมาจากตัวบ้าน สำหรับชุมชนป่าแหมในปัจจุบันเปลี่ยนวิธีการเก็บรักษาข้าวเปลือกจากเดิมมาสู่การเก็บในกระสอบใบสังเคราะห์ และเก็บที่ได้ถูของเรือน จึงทำให้พื้นที่ได้ถูเรือนที่แต่เดิมจะเป็นได้ถูโล่งนั้นมีการล้อมผนังรอบ และทำให้ยังข้าวเริ่มลอบทบาทหลง

ภาพที่ 3 ผังชุมชนและระบบนิเวศน์โดยรอบหมู่บ้านป่าแฉม

ภาพที่ 4 ผังชุมชนแสดงแนวสันหลังคาและตำแหน่งทิศหน้าเรือน ชุมชนบ้านดอย

ภาพที่ 5 ภูมิลักษณะโดยรอบชุมชนป่าแหม

ภาพที่ 6 การจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายเพื่อการอุปโภคและการเกษตรกรรมในชุมชนบ้านป่าแหม

ภาพที่ 7 ลักษณะการเชื่อมต่อของเรือนกับลานโล่ง

ภาพที่ 8 ลำเหมืองที่ไหลผ่านชุมชน

ภาพที่ 9 เส้นทางสัญจรในหมู่บ้าน

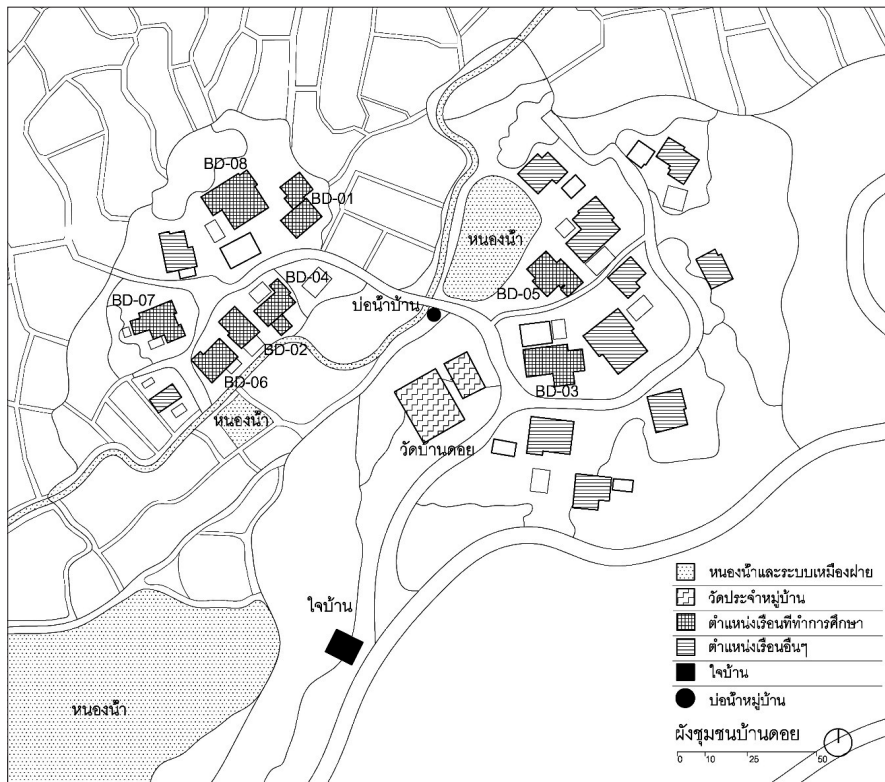

ภาพที่ 10 เล้าข้าว (Rice Store)

2. ชุมชนบ้านดอย

ชุมชนบ้านดอยตั้งอยู่ในของเขตหัวล้งห่างจากเมืองเชียงตุงราว 30 กิโลเมตร ทว่ามีถนนที่เชื่อมต่อไปยังพระธาตุจอมดอยซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวสำคัญของเชียงตุง ติดกับถนนสายหลักของเขตหัวล้งสามารถเข้าถึงได้ง่าย ลักษณะของชุมชนตั้งอยู่บนพื้นที่ลาดเชิงเขาเล็กน้อยลงสู่พื้นที่ราบกลางหุบเขาแคบๆ มีจุดสูงสุดของหมู่บ้านเป็นวัดบ้านดอยบนยอดเขาไม่ห่างจากชุมชนนักเป็นที่ประดิษฐานของวัดพระธาตุจอมดอยซึ่งเป็นพระเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวไทเขินและชาวไทดอยให้ความเคารพนับถือ ทำให้ชุมชนจอมดอยต้องพบปะกับผู้คนที่ผ่านมาไปมากกว่าชุมชนบ้านป่าแขม และนอกจากนี้ รอบๆ ชุมชนบ้านดอยยังมีชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ตั้งถิ่นฐานอยู่โดยรอบ อาทิ กลุ่มแอ่น กลุ่มอาข่า กลุ่มไทเหนือ เป็นต้น

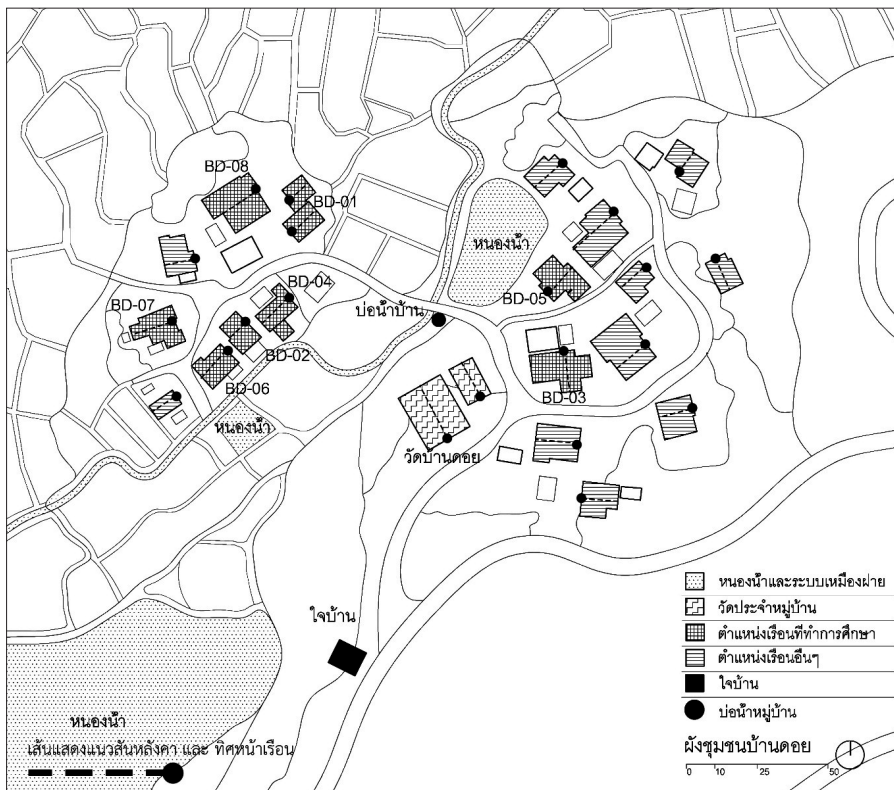
ผังชุมชนบ้านดอยมีลักษณะเป็นกลุ่มเรือนกระจายตัวออกเป็นกลุ่มๆ และมีเส้นทางสัญจรเชื่อมโยงกลุ่มเรือนแต่ละกลุ่มเข้าด้วยกัน มี “ไ้บ้าน” และ “วัด” ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่สูงตรงทางเข้าหมู่บ้าน พื้นที่ภายในชุมชนตั้งอย่บนที่สูงกว่าพื้นที่เกษตรกรรมเล็กน้อย และมีระบบการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายสำหรับอุปโภค และการเกษตรกรรม ไ้ไหลมาจากทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน

ภาพที่ 11 ผังชุมชนและระบบนิเวศน์โดยรอบหมู่บ้านดอย

ที่เชื่อมต่อไปยังจุดท่องเที่ยวซึ่งนำพาคนแปลกหน้าผ่านทางไปมา และมีกลุ่มชนชาติพันธุ์อื่นๆ ตั้งถิ่นฐานอยู่รายรอบ ในขณะที่ “ชุมชนบ้านป่าแขม (PK)” มีบริบทที่แตกต่างไป กล่าวคือ เป็นชุมชนที่มีเส้นทางสัญจรเชื่อมไปยังหมู่บ้านตนเองเป็นการเฉพาะ และไม่ได้ตั้งชุมชนอยู่ท่ามกลางความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรม

จากปัจจัยดังกล่าวมานำมาสู่การศึกษาในระดับผังพื้นของเรือนว่า “ปัจจัยที่แตกต่าง” ในระดับผังชุมชนนั้น ส่งผลต่อการจัดวางพื้นที่ภายในเรือนหรือไม่อย่างไร รวมทั้งเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาที่มีผู้ศึกษาไว้แล้วนั้น สามารถอธิบายคุณลักษณะ การจัดวางพื้นที่ และลำดับศักดิ์ของพื้นที่ภายในเรือนได้อย่างไร ทั้งนี้ ด้วยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาหาคุณลักษณะสามัญการ (Generalization) ของที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไทเขินแบบจารีตดั้งเดิม

ภาพที่ 12 ผังชุมชนแสดงแนวสันหลังคาและตำแหน่งทิศหน้าเรือน ชุมชนบ้านดอย

ภาพที่ 13 ภูมิทัศน์ชุมชนบ้านดอยมองลงมาจากพระธาตุจอมดอย

ภาพที่ 14 การจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายเพื่อการอุปโภคและการเกษตรกรรมของหมู่บ้านดอย

ภาพที่ 15 เส้นทางสำรวจภายในหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่พอที่ยานพาหนะจักรกลเกษตรสามารถสัญจรได้ นอกจากนี้จะแลเห็นว่าการก่อสร้างรั้วถาวร

ภาพที่ 16 การจัดการพื้นที่ลานโล่งรอบบ้านจะมีการกำหนดขอบอย่างเป็นสัดส่วนด้วยรั้วไม้ไผ่และรั้วเครื่องก่อ แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้เส้นทางสัญจรหลักที่มีผู้คนผ่านจำนวนมาก และมีกลุ่มชนชาติพันธุ์อื่นๆ ตั้งชุมชนอยู่รายรอบในบริเวณไม่ไกลออกไปนักจากชุมชนบ้านดอย

จากคุณลักษณะของชุมชน “บ้านป่าแขม (PK)” และ “บ้านดอย (BD)” ที่มีเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมชุมชนที่แตกต่างกันดังกล่าวมาข้างต้น คือ “ชุมชนบ้านดอย (BD)” เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ติดกับเส้นทางสัญจรหลัก

ลักษณะพื้นที่ใช้สอยและพัฒนาการของพื้นที่ภายในเรือนของชุมชนกรณีศึกษา

1. ชุมชนบ้านป่าแขม (PK)

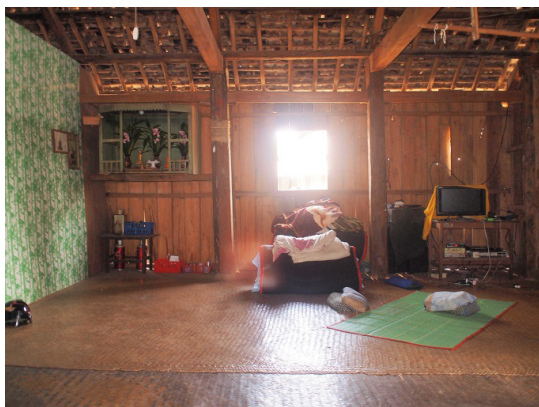
แผนผังของเรือนกรณีศึกษาของชุมชนบ้านป่าแขม (PK) (ดูภาพที่ 3) ทั้งนี้ ใช้แผนภูมิ Justified Graph (J-Graph) เพื่อแสดงลำดับของการจัดวางพื้นที่ส่วนต่างๆ ของเรือน กล่าวคือ จากลานโล่งหน้าบ้านเข้าสู่พื้นที่เรือน “ลำดับที่ 1” คือ “ส่วนบันได (Landing Stair)” เชื่อมต่อเข้ากับส่วนของพื้นที่ส่วน “ลำดับที่ 2” คือ “ระเบียงด้านหน้า (Veranda)” ที่ยกได้สูงระดับเดียวกับพื้นเรือน มีคุณลักษณะของความโล่ง ไม่มีผนังมีเพียงราวระเบียงกันตก หรือมีการตีไม้เป็นระแนงกันในตำแหน่งที่อาจจะมียูบกรุกปีนขึ้นมาได้ เป็นพื้นที่เอนกประสงค์แบบกึ่งส่วนตัว กึ่งสาธารณะ เนื่องจากเชื่อมต่อกับพื้นที่ส่วนนอกเรือนผ่านมุมมอง รองรับการใช้สอยสำหรับพักผ่อน และทำงานในเวลากลางวัน จากส่วนระเบียงนี้จะเชื่อมต่อกับพื้นที่ “ลำดับที่ 3” คือ “โถงกลาง (Hall)” โดยต้องผ่านช่องประตูหลักของเรือน พื้นที่ส่วนนี้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์แบบส่วนตัวของครอบครัวจึงเป็นพื้นที่ที่มีความโอโล่งกว้างขวาง และทำหน้าที่เป็นพื้นที่ต่อเชื่อมไปยังส่วนพื้นที่ “ลำดับที่ 4” คือ พื้นที่ส่วน “ห้องนอน (Bed Room)” “ครัว (Kitchen Area)” “ทางเชื่อม (Corridor)” “ห้องเก็บของ (Storage)” รวมทั้งในบางเรือนยังใช้เป็นพื้นที่นอนสำหรับแขก หรือลูกชาย เนื่องจากห้องนอนหลักมีไม่เพียงพอด้วย จะเห็นว่า “การกระจายแบบพุ่ม (Bush)” ไปยังพื้นที่แบบต่างๆ นั้นเกิดขึ้นจากพื้นที่ส่วน “ห้องโถง (Hall)” นอกจากนี้ พื้นที่ที่เป็นจุดเชื่อมต่อซึ่งเป็นการกระจายแบบพุ่มอีกพื้นที่ คือ “ครัว (Kitchen)” ซึ่งจะเป็นพื้นที่ที่จะเชื่อมต่อไปยังพื้นที่ “ห้องเก็บของ (Storage)” “ลานไม่มีหลังคา (Terrace)” “บันไดรอง (Sub Stair)” รวมทั้ง “ยุ้งข้าว (Rice Store)” ด้วย ทั้งนี้ ในบางเรือนกรณีศึกษาจะมีพื้นที่ที่ซับซ้อนถึง “ลำดับที่ 5” ซึ่งมีทั้งที่เป็น “ห้องนอน (Bed Room)” และ “ทางเชื่อม (Corridor)” “ห้องเก็บของ (Storage)”

จากแผนผังของเรือนในชุมชนบ้านป่าแขม (PK) จะเห็นว่า การวางทิศของเรือนให้ความสำคัญกับทิศตะวันออกซึ่งสัมพันธ์กับบันไดทางขึ้นเรือน และการหันทิศของหัวนอน แม้ว่าจะไม่ได้เป็นทิศตะวันออกตามแกนตรง แต่เป็นทิศตะวันออกเฉียงใต้สำหรับแกนบันไดทางขึ้นเรือน และทิศตะวันออกเฉียงเหนือสำหรับการวางหัวนอน อันเนื่องมาจากการก่อสร้างเรือนไม่ได้ใช้ในการวัดองศาของทิศตะวันออกแต่ใช้การกะเกณฑ์จากการขึ้นของดวงอาทิตย์ รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติก็เป็นอีกเหตุปัจจัยหนึ่งด้วย

การจัดวางพื้นที่ ลำดับศักดิ์ และการวางทิศในเรือนแพกับโคกขี้น เมืองเชียงตุง รัฐฉาน เมียนมา
เกรียงไกร เกศศิริ และสิริชัย ร้อยเอียง

ภาพที่ 17 การเปรียบเทียบแผนผังการใช้สอย และทิศทางของเรือนกรณีศึกษา 5 หลัง ของชุมชนบ้านป่าขาม (PK)

ภาพที่ 18 ตัวอย่างเรือนกรณีศึกษาชุมชนบ้านป่าขาม (PK)

ภาพที่ 19 พื้นที่ส่วน “ระเบียง (Veranda)”
มีคุณลักษณะของความโล่งโล่งใช้เป็นที่พักผ่อน
และทำงานในเวลากลางวัน

ภาพที่ 20 พื้นที่ส่วน “โถง (Hall)” กลางเรือนเป็นพื้นที่
อเนกประสงค์ และเป็นจุดกระจายไปยังพื้นที่ส่วนอื่นๆ

ภาพที่ 21 แท่นบูชาที่มีกตั้งอยู่ในพื้นที่ส่วน
“โถง (Hall)” กลางเรือน

ภาพที่ 22: พื้นที่ส่วน “เรือนครัว (Kitchen)”

ภาพที่ 23: พื้นที่ส่วน “ชาน (Terrace)”
สำหรับการซักล้าง และตากข้าวของ

2. ชุมชนบ้านดอย (BD)

แผนผังของเรือนกรณีศึกษาของชุมชนบ้านดอย (BD) (ดูภาพที่ 12) ทั้งนี้ ใช้แผนภูมิ Justified Graph (J-Graph) เพื่อแสดงลำดับของการจัดวางพื้นที่ส่วนต่างๆ ของเรือน กล่าวคือ จากลานโถงหน้าบ้านเข้าสู่พื้นที่เรือน “ลำดับที่ 1” คือ “ส่วนบันได (Landing Stair)” เชื่อมต่อเข้ากับส่วนของพื้นที่ส่วน “ลำดับที่ 2” คือ “ระเบียงด้านหน้า (Veranda)” หรือ “ทางเชื่อม (Corridor)” ซึ่งเรือนที่พบทางเชื่อมนั้นจะเป็นเรือนที่มีลักษณะของการที่แยกเรือนครัวออกจากเรือนใหญ่มาวางตัวขนานทางด้านข้าง เพราะฉะนั้นพื้นที่ “ลำดับที่ 3” จึงถูกต่อเชื่อมกับพื้นที่ “โถง (Hall)” ของเรือนใหญ่ และ “ครัว (Kitchen)” ดังกรณีของเรือนกรณีศึกษา BD-02, BD-04, BD-08 อันสะท้อนให้เห็นถึงสำนึกเรื่องสุขลักษณะ และความปลอดภัยจากอัคคีภัย ซึ่งสำนึกดังกล่าวขับเคลื่อนขึ้นมาจากการที่วางเรือนครัวไว้ภายใต้หลังคาเดียวกับเรือนใหญ่ ซึ่งไม่พบการจัดวางพื้นที่ภายในของเรือนในลักษณะนี้ที่บ้านป่าแหม

นอกจากนี้ เรือนหลังที่พบว่ามีพื้นที่ใช้พื้นที่ “ทางเชื่อม (Corridor)” นั้นทำให้ “การกระจายแบบพุ่ม (Bush)” หรือการเชื่อมต่อไปยังพื้นที่ประเภทต่างๆ อาทิเช่น “ลานไม่มีหลังคาคลุม (Terrace), และ “ยุ้งข้าว (Rice Store)” นั้นเกิดขึ้นจากพื้นที่ส่วน “ทางเชื่อม (Corridor)” ที่ทำหน้าที่ที่ “ห้องโถง (Hall)” เคยทำหน้าที่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คุณลักษณะของพื้นที่ต่อเชื่อมที่ทำหน้าที่เชื่อมต่อพื้นที่ประเภทต่างๆ ของชุมชนบ้านดอย (BD) แตกต่างไปจากชุมชน บ้านป่าขาม (PK) นอกจากนี้ ความแตกต่างอย่างสำคัญอีกประการหนึ่งของชุมชนบ้านดอย คือ นิยมสร้าง “ยุ้งข้าว (Rice Store)” ให้เชื่อมต่อผังพื้นกับเรือน ไม่แยกยุ้งข้าวออกไปสร้างเป็นอาคารเดี่ยว และจะมีทางเชื่อมที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่ประเภทต่างๆ เข้าด้วยกัน

เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาผังของเรือนจะเห็นว่าการประกอบกันของพื้นที่ประเภทต่างๆ โดยมีทางเชื่อมเป็นตัวประสานหน้าที่ต่างๆ นั้นเข้าด้วย จากคุณลักษณะดังกล่าวทำให้เรือนเหล่านี้แสดงลักษณะของการเป็นกลุ่มอาคาร ทั้งนี้ แม้ว่าจะมีการเชื่อมพื้นที่ต่างๆ เข้าหากันทว่า จะเห็นว่าการแยกหลังคาที่คลุมพื้นที่ประเภทต่างๆ ออกจากกัน ทั้งเรือนประธาน เรือนครัว และยุ้งข้าว

อันสะท้อนให้เห็นว่า มีมูลเหตุที่สำคัญที่ทำให้ชาวชุมชนก่อสร้างยุ้งข้าวติดกับตัวเรือน โดยจะต้องเข้าผ่านจากพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งของตัวเรือน เพราะการแยกชุดหลังคาออกจากกัน แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะตัดความสัมพันธ์ของพื้นที่ทั้งสองส่วนนี้ออกจากกัน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นผลมาจากความเชื่อที่นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักรักษาคุ้มครองข้าว รวมไปถึงการแยกยุ้งข้าวออกเป็นสัดส่วนยังช่วยให้ความรู้สึกรู้สึกความมั่นคงในใจว่าลดความเสี่ยงเรื่องอัคคีภัยลง แต่ทว่าการแยกยุ้งข้าวออกจากตัวเรือนนั้นอาจจะไม่ปลอดภัยจากการถูกลักขโมย เนื่องจากชุมชนนั้นตั้งอยู่ในทำเลที่มีผู้คนมาทนายหลายตาอาศัยผ่านทาง รวมทั้งมีกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่างๆ ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่รายรอบชุมชนด้วย และเป็นที่น่าสนใจว่าไม่นิยมสร้างพื้นที่ “ห้องเก็บของ (Storage)” ซึ่งแตกต่างไปจากชุมชนป่าขาม (PK)

จากการศึกษาเปรียบเทียบแผนผังของเรือนในชุมชนบ้านดอย (BD) กับหมู่บ้านป่าขาม (PK) จะเห็นว่าการวางตัวของเรือนในหมู่บ้านดอย (BD) นั้นเป็นอิสระซึ่งสัมพันธ์กับเส้นทางสัญจรภายในหมู่บ้านเป็นสำคัญ ซึ่งแตกต่างจากผังเรือนในหมู่บ้านป่าขาม (PK) ที่หันทิศตะวันออก ในที่นี้สันนิษฐานว่า เพราะที่ตั้งของชุมชนบ้านดอยนั้นมีลักษณะอยู่บนพื้นที่ลาดไหล่เขาซึ่งลาดชันกว่าพื้นที่ตั้งชุมชนบ้านป่าขามจึงขยายชุมชนในรูปแบบที่ต่างกันไป จึงมักพบเรือนที่มีหน้าเรือนหันไปมาตามระดับพื้นที่และเมื่อมองมิติของผังเรือนก็จะพบว่าหน้าเรือนนั้นไม่ได้สัมพันธ์กับทิศตะวันออกและตะวันตก

ส่วนผังบริเวณเรือนของบ้านดอยนั้นมีลักษณะที่แตกต่างบางประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางหน้าบ้านเข้าสู่ถนนสายหลักของหมู่บ้านและปิดล้อมบริเวณบ้านด้วยรั้วก่ออิฐอย่างแข็งแรงสูงจากพื้นราวๆ 1.5 เมตรซึ่งแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด และในแต่ละเรือนแยกจากกันโดยเด็ดขาดไม่มีการใช้พื้นที่ร่วมกันมากนักพบเห็นได้น้อยที่จะมีช่วงหน้าบ้านสำหรับเชื่อมต่อเรือนข้างเคียงในบริเวณเดียวกันในการทำกิจกรรมต่างๆ (ดูภาพที่ 14 และ 15)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนไทเขินบ้านดอยนั้นโดยภาพรวมจะไม่แตกต่างจากชุมชนป่าขามมากนัก แต่จะแตกต่างจากเรือนทั่วไปเล็กน้อยตรงที่มักพบเห็นการปิดล้อมพื้นที่บางส่วน อาทิ ระเบียงด้านหน้าจะใช้ไม้ระแนงตีปิดสลับกันเพื่อป้องกันการเข้าสู่ภายในตัวเรือนได้โดยง่าย อีกทั้งไม่พบการใช้งานพื้นที่ใต้เรือนเท่าที่ควรหรือน้อยกว่าชุมชนอื่นๆ ที่ลงศึกษา ซึ่งปัจจัยดังกล่าวทางผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ชุมชนบ้านดอยมีพื้นที่ติดถนนสามารถเข้าถึงได้ง่าย อีกทั้งในชุมชนอยู่ในพื้นที่ตอนในของเส้นทางที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันซึ่งแสดงถึงความไม่มั่นคงของกลุ่มที่แสดงออกในพลวัตของงานสถาปัตยกรรมในแง่มุมหนึ่งถึงสำนึกของความปลอดภัยได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 24 การเปรียบเทียบแผนผังการใช้สอย และทิศทางของเรือนกรณีศึกษา 8 หลัง ของชุมชนบ้านดอย (BD)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนไทจีนบ้านดอยนั้น โดยภาพรวมไม่แตกต่างจากชุมชนป่าแขมมากนัก แต่จะแตกต่างลงในรายละเอียดตรงที่มักพบเห็นการปิดล้อมพื้นที่บางส่วน อาทิ ระเบียงด้านหน้าจะใช้ไม้ระแนงตีปิดสลับกันเพื่อป้องกันการเข้าสู่ภายในตัวเรือนได้โดยง่าย อีกทั้งไม่พบการใช้งานพื้นที่ใต้ถุนเรือนเท่าที่ควรหรือน้อยกว่าชุมชนอื่นๆ ที่ลงสนามทำการศึกษา

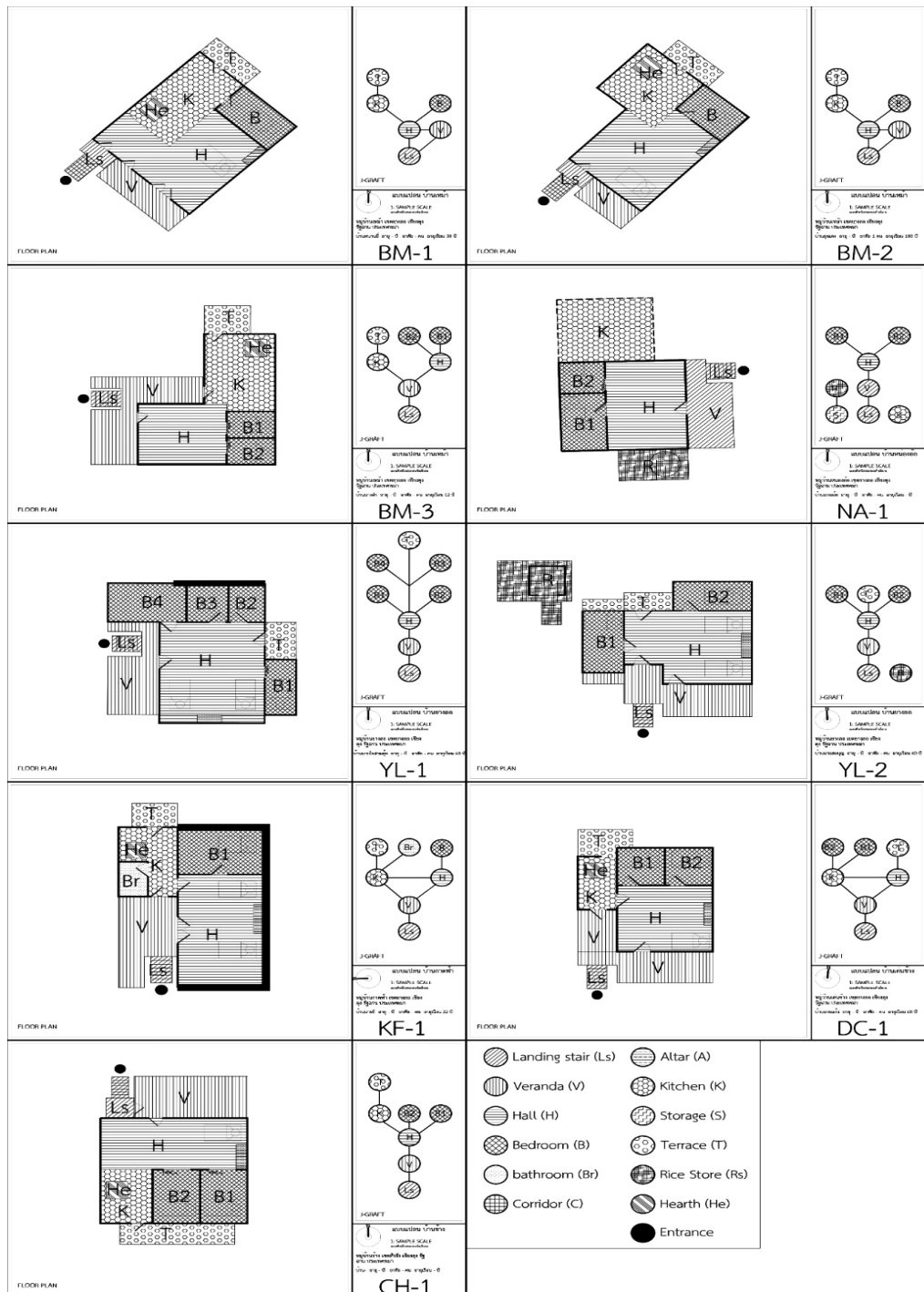
ทั้งนี้ คุณลักษณะของพื้นที่ใต้ถุนเรือนในชุมชนบ้านดอย ไม่ได้ถูกใช้อย่างหลากหลายเช่นใต้ถุนเรือนในชุมชนบ้านป่าแขมซึ่งเป็นกรณีศึกษาที่ลงภาคสนามเปรียบเทียบ รวมทั้งชุมชนไทจีนในบริบทเมืองที่ศึกษาโดยศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ ซึ่งจะเห็นว่ามีความนิยมในการเก็บวัสดุอุปกรณ์ในการเกษตร ตลอดจนพืชผลอื่นๆ ที่ไม่ใช่ข้าวซึ่งมีธรรมเนียมว่าต้องเก็บในยุ้ง อาทิ ข้าวโพด กระเจี๊ยบแห้ง ฯลฯ แต่ทว่าที่บ้านดอยนั้นไม่ได้เก็บของเช่นในชุมชนอื่นคงเป็นพื้นที่โล่งโล่งมีสัตว์เลื้อยคืบเช่นในอดีต ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวผู้วิจัยสันนิษฐานว่ามีมูลเหตุจากการที่ชุมชนบ้านดอยตั้งประดิษฐานที่มีผู้คนสัญจรผ่านไป รวมทั้งเป็นชุมชนอยู่ในวงล้อมของนานาชาติพันธุ์ ซึ่งย่อมส่งผลถึงสำนึกของความปลอดภัย และการจัดการดูแลพื้นที่ต่างๆ ของเรือนอย่างรัดกุม

3. ชุมชนกรณีศึกษาที่สัมพันธ์กับบริบทเมือง

แผนผังของเรือนกรณีศึกษาของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับบริบทเมือง โดยใช้จากการศึกษาของอรศิริ ปาณินท์ (2548) คือ “หมู่บ้านหมั่ว (BM)” “หมู่บ้านหนองอ้อ (NO)” “หมู่บ้านเด่นช้าง (DCH)” “บ้านช้าง (CH)” “หมู่บ้านยางลอ (YL)” และ “บ้านกาตฟ้า (KF)”

จากการศึกษาโดยใช้แผนภูมิ Justified Graph (J-Graph) เพื่อแสดงลำดับของการจัดวางพื้นที่ประเภทต่างๆ ของเรือน ซึ่งพบข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า ลำดับศักดิ์ในการเข้าถึงพื้นที่แต่ละประเภทของเรือนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับบริบทเมืองนั้นจะมีความซับซ้อนน้อยกว่าเรือนที่สร้างในชนบททั้ง 2 กรณีศึกษา อันแสดงให้เห็นว่า การตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ห่างไกลนั้นจะมีสำนึกในการปกป้องชีวิตและทรัพย์สินต่างๆ ผ่านการจัดวางลำดับการเข้าถึงพื้นที่ประเภทต่างๆ ที่เข้มข้นมากกว่าในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับบริบทความเป็นเมือง

เนื่องมาจากว่า ชุมชนที่มีที่ตั้งสัมพันธ์กับบริบทเมืองนั้น นอกจากจะเห็นชุดความคิดหลายสิ่งหลายประการที่แตกต่างออกไปจากชุมชนในชนบท แต่อย่างไรก็ดี ชุมชนที่ตั้งใกล้เมืองเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นอย่างเก่าแก่ เพราะฉะนั้นในชุมชนที่มีอายุการตั้งถิ่นฐานเก่าแก่นั้น บางครั้งจะไม่พบเรือนเก่าเลย เนื่องจากการบูรณะปรับปรุงใหม่ตลอดเวลา ทว่าความน่าสนใจของการจัดวางพื้นที่ภายใน “ห้องนอน (Bed Room)” คือ ให้ความสำคัญกับการหันหัวนอนไปทางทิศตะวันออก นอกจากนี้ พื้นที่ที่เป็นจุดกระจายการเชื่อมต่อออกไปนั้นส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่โล่ง และไม่มี ความซับซ้อนเท่าชุมชนในชนบท

ภาพที่ 25: การเปรียบเทียบแผนผังการใช้สอย และทิศทางของเรือนกรณีศึกษาจากชุมชนที่สัมพันธ์กับบริบทเมือง
 จำนวน 10 หลัง “หมู่บ้านเหมา (BM)” “หมู่บ้านหนองอ้อ (NO)” “หมู่บ้านเด่นช้าง (DCH)” “บ้านช้าง (CH)”
 “หมู่บ้านยางลอ (YL)” และ “บ้านกาตฟ้า (KF)”

สรุปผลการศึกษา

สืบเนื่องจากวัตถุประสงค์ในการศึกษาซึ่งมุ่งสังเคราะห์ความสัมพันธ์ ความเหมือน และความต่างของการจัดวางพื้นที่ใช้สอยในเรือนที่แสดงให้เห็นถึงลำดับศักดิ์ในการเข้าถึงพื้นที่ว่างภายในของ “เรือนไทเขินแบบจาริต” ซึ่งตั้งเรือนอยู่ในชุมชน 2 บริบทใหญ่ คือ “เรือนในชุมชนที่สัมพันธ์กับความเป็นเมือง” และ “เรือนในชุมชนชนบท” ซึ่งวิธีการศึกษานั้นใช้ข้อมูลหน่วยตัวอย่างใน 2 ลักษณะ คือ หน่วยตัวอย่างที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว และหน่วยตัวอย่างจากการลงภาคสนามเก็บข้อมูลเพิ่มเติม ซึ่งหน่วยตัวอย่างกลุ่มแรกนั้น เป็นกรณีศึกษา “ชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเมือง” คือ “หมู่บ้านหมั่ว (BM)” “หมู่บ้านหนองอ้อ (NO)” “หมู่บ้านเด่นช้าง (DCH)” “บ้านช้าง (CH)” “หมู่บ้านยางลอ (YL)” และ “บ้านกาตฟ้า (KF)” ซึ่งประกอบด้วยเรือนกรณีศึกษา 8 หลัง และหน่วยตัวอย่างที่สองที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามเอง คือ คือ “บ้านป่าแหม (PK)” และ “บ้านดอย (BD)” ซึ่งจำแนกลงเป็นบริบทย่อย คือ “ชุมชนชนบทที่มีทำเลที่ตั้งใกล้เส้นทางสัญจร และแวดล้อมด้วยผู้คนต่างชาติพันธุ์” และ “ชุมชนชนบทที่ตั้งถิ่นฐานเป็นเอกเทศ”

โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ 1.) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบคุณลักษณะ การจัดวางพื้นที่ และลำดับการเข้าถึงของพื้นที่ภายในของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัยกลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-กลุ่มไทเขินเชียงตุงแบบดั้งเดิมที่ตั้งชุมชนในพื้นที่แตกต่างบริบทแวดล้อม และ 2.) เพื่อศึกษาว่าความแตกต่างของปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม และบริบทแวดล้อมของทำเลที่ตั้งชุมชนไทเขินเมืองเชียงตุงได้ส่งอิทธิพลต่อการก่อรูปของพื้นที่ใช้สอยภายในของเรือนอย่างไร ซึ่งสรุปผลได้ดังนี้

1. ลำดับการจัดวางพื้นที่ภายในเรือน

จากการศึกษาเรื่องลำดับของการจัดวางพื้นที่ในเรือนกรณีศึกษาทั้ง 3 กลุ่ม มีลำดับความลึกของการเข้าถึงพื้นที่ประเภทต่างๆ จากการศึกษาพบว่า (ดูตารางข้อมูลในภาพที่ 26) เรือนในชุมชนชนบทจะมีค่าลำดับการเข้าถึงพื้นที่ตอนในเรือนที่ลึกมากกว่า กล่าวคือ มีลำดับการเข้าถึงพื้นที่ลึกสูงสุด 5 ลำดับ ในขณะที่เรือนในบริบทที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเมืองมีลำดับการเข้าถึงพื้นที่ลึกสูงสุดเพียง 4 ลำดับ อันแสดงให้เห็นถึงมิติทางสังคมวัฒนธรรม และบริบทที่อยู่แวดล้อมของชุมชนชนบทได้ส่งอิทธิพลต่อการใช้สอยพื้นที่ที่มีคุณลักษณะที่ต้องการความเป็นส่วนตัวหรืออาจเป็นเพราะมีสำนึกเรื่องการป้องกัน (Defensive) มากกว่าเรือนของชุมชนในบริบทเมือง

นอกจากนี้ หากพิจารณาเปรียบเทียบระหว่าง “ชุมชนชนบท” ทว่าแตกต่างเงื่อนไขกันดังกล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า เรือนกรณีศึกษาในชุมชนป่าแหม (PK) ที่ตั้งเป็นเอกเทศยังมีการจัดวางพื้นที่มีลำดับที่ลึกกว่าชุมชนบ้านดอย (BD) ซึ่งในที่นี้ ยิ่งสะท้อนให้เห็นถึงสำนึกในการระแวดระวังภัย และการดูแลตัวเองที่มีมากขึ้นเมื่อต้องตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างโดดเดี่ยว

ทั้งนี้โดยสรุป ข้อค้นพบนั้นสอดคล้องกับแนวความคิดของ Amos Rapoport ที่ให้ข้อเสนอว่าตัวแปรที่จะทำให้คุณลักษณะของพื้นที่เหมือนหรือต่างกันอยู่ที่ “ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม และบริบทแวดล้อมของทำเลที่ตั้งของชุมชน” เป็นสำคัญ

Code \ Stage	Stage 01	Stage 03	Stage 04	Stage 05	Stage 06
PK-1					
PK-2					
PK-3					
PK-4					
PK-5					
BD-1					
BD-2					
BD-3					
BD-4					
BD-5					
BD-6					
BD-7					
BD-8					
BM-1					
BM-2					
BM-3					
NA-1					
YL-1					
YL-2					
KF-1					
DC-1					
CH-1					

Landing stair (Ls)
 Altar (A)

Veranda (V)
 Kitchen (K)

Hall (H)
 Storage (S)

Bedroom (B)
 Terrace (T)

bathroom (Br)
 Rice Store (Rs)

Corridor (C)
 Hearth (He)

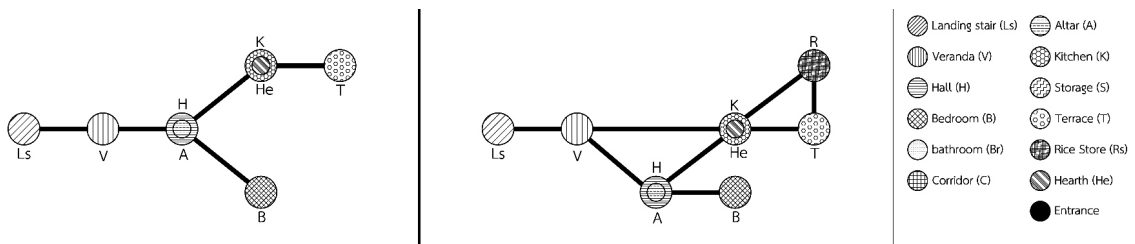
Entrance

ภาพที่ 26 ตารางเปรียบเทียบความลึกของการจัดวางพื้นที่ประเภทต่างๆ ในเรือนกรณีศึกษาจากชุมชน 3 ลักษณะ

2. การเชื่อมต่อของพื้นที่ภายในเรือน

จากการศึกษาพบว่า การเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ประเภทต่างๆ ภายในเรือนกรณีศึกษาที่ตั้งอยู่ในชุมชนชนบท จะมีการเชื่อมต่อในลักษณะพุ่ม (Bush) มากกว่า ลักษณะของการเชื่อมต่อของพื้นที่ในเรือนกรณีศึกษาในชุมชนที่สัมพันธ์กับบริบทความเป็นเมืองซึ่งจะเห็นได้ว่าการกระจายแบบเป็นลำดับลึกเข้าไปแล้วค่อยแตกแขนงออกเชื่อมต่อไปยังพื้นที่ส่วนต่างๆ รวมทั้งการเชื่อมต่อของพื้นที่ในเรือนกรณีศึกษาของชุมชนชนบทนั้นยังจะเห็นเส้นทางลัดจากพื้นที่หนึ่งเข้าถึงพื้นที่หนึ่งเชื่อมกันไปมาอย่างซับซ้อน อันแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตภายในเรือนที่มีความซับซ้อนมากกว่าวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยในเรือนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเมือง

นอกจากนี้ สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือสำนึกเรื่องการป้องกัน (Defensive) การเชื่อมต่อของพื้นที่ส่วนที่ใช้เก็บข้าวเปลือก หรือ “ยั้งข้าว (Rice Store)” ของเรือนในชุมชนชนบทที่ตั้งชุมชนอยู่ไม่ไกลจากเส้นทางสัญจรที่มีผู้คนแปลกหน้าใช้สอย รวมทั้งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ท่ามกลางกลุ่มวัฒนธรรมที่แตกต่าง ดังกรณีของ “ชุมชนบ้านดอย (BD)” นั้นพบว่า มีความนิยมในการสร้างยั้งข้าวให้เชื่อมต่ออยู่ด้านหลังของเรือนโดยต่อเชื่อมเข้ากับเรือนครัวโดยการใช้ทางเชื่อม (Corridor) ในขณะที่ไม่พบลักษณะดังกล่าวในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนเมือง ในประเด็นดังกล่าว นั้น ทำให้ทราบว่า สำนึกเกี่ยวกับความมั่นคงของอาหารเป็นเรื่องสำคัญในชุมชนชนบทมาก การนำยั้งข้าวไปเชื่อมต่อกับพื้นที่ครัวท้ายเรือนนั้นซึ่งต้องเชื่อมต่อผ่านเรือน และครัวนั้น แสดงให้เห็นว่า ข้าวมีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีพในชุมชนชนบทที่ขับเคลื่อนด้วยการเกษตรกรรมแบบยังชีพ ข้าวเหล่านั้นเมื่อได้มาแล้วไม่ได้ขายหาใช้บริโภคในครัวเรือนจึงสร้างที่เก็บข้าวเปลือกดังกล่าวขึ้นในพื้นที่ตอนในสุดของเรือน

ภาพที่ 27 การเชื่อมต่อของพื้นที่ในเรือนชุมชนชนบทจะมีความซับซ้อนมากกว่าการเชื่อมต่อของพื้นที่ในเรือนที่ตั้งอยู่ในชุมชนที่ปฏิสัมพันธ์กับความเป็นเมือง (ภาพถ่าย) J-Graph แสดงการเชื่อมต่อและลำดับของการจัดวางพื้นที่ในชุมชนชนบท (ภาพขวา) J-Graph แสดงการเชื่อมต่อและลำดับของการจัดวางพื้นที่ในชุมชนที่ปฏิสัมพันธ์กับความเป็นเมือง

3. การวางทิศทางของเรือน

จากการศึกษาพบว่า เรือนใน “ชุมชนบ้านป่าขาม (PK)” ซึ่งตั้งเรือนอยู่ในพื้นที่ราบกลางแอ่งกระทะที่พื้นที่เกษตรกรรม และถัดออกไปจากพื้นที่เกษตรกรรม คือ ภูเขาเตี้ยๆ ล้อมรอบ จะให้ความสำคัญกับการวางเรือนที่สัมพันธ์กับแนวแกนตะวันออก กล่าวคือ หันบันไดทางขึ้นทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ และหันหัวนอนไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งแม้ว่าจะไม่ได้แสดงออกเป็นทิศทางตะวันออกตรง เนื่องมาจากไม่ได้ใช้วิธีการวัดมุม และมีสภาพภูมิประเทศเป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการกำกับ แต่ก็สะท้อนให้เห็นการให้ความสำคัญกับ “ทิศตะวันออก”

ทว่าเรือนใน “ชุมชนบ้านดอย” กลับไม่ได้สะท้อนถึงแนวคิดเรื่องทิศตะวันออกเลย ทั้งนี้เมื่อกลับมาพิจารณาในแง่ของความสัมพันธ์กับผัง และภูมิลักษณะของพื้นที่ แสดงให้เห็นว่า เรือนที่ชุมชนบ้านดอยนั้นมีความสัมพันธ์กับเส้นทางสัญจร และลำเหมือง เนื่องจากทำเลที่ตั้งของชุมชนนั้นมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ลาดชันมากกว่าชุมชนบ้านป่าแขมซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่ที่มีความลาดชันน้อยกว่า เพราะฉะนั้นจึงสามารถจัดการระบบชลประทานในหมู่บ้านได้ง่ายกว่าชุมชนบ้านดอย เพราะฉะนั้น ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่เป็นปัจจัยจำกัด และส่งผลต่อการวางผังเส้นทางสัญจรในหมู่บ้าน และส่งผลอิทธิพลต่อการวางผังในระดับเรือน จึงทำให้ความสำคัญของทิศตะวันออกไม่ได้แสดงบทบาทในเรือนของชุมชนบ้านดอยมากเท่าเงื่อนไขทางกายภาพ

สำหรับเรือนที่ตั้งอยู่ในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเมืองนั้น แสดงออกถึงความสำคัญของทิศตะวันออก ทั้งนี้ สันนิษฐานได้ 2 แนวทาง คือ เรือนกรณีศึกษาในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับบริบทเมืองนั้นเป็นเรือนที่มีอายุการก่อสร้างเก่าแก่เพราะตั้งอยู่ในชุมชนที่มีอายุการตั้งถิ่นฐานยาวนานกว่าชุมชนในเขตชนบท ซึ่งส่วนใหญ่แยกตัวออกไปเพื่อแสวงหาพื้นที่ทำกินใหม่จึงย่อมสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรมดั้งเดิม และมูลเหตุปัจจัยประการที่ 2 คือ ชุมชนเหล่านี้เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ราบทั้งสี่จึงย่อมมีความสะดวกในการจัดการชลประทานและการวางผังของเส้นทางสัญจรมากกว่าการตั้งชุมชนบนพื้นที่ที่มีภูมิลักษณะของพื้นที่ที่มีความลาดชัน

เอกสารอ้างอิง

- เกรียงไกร เกิดศิริ. 2550. “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองโบราณ และองค์ประกอบของเมือง กรณีศึกษา เมืองเชียงตุง และเมืองเชียงใหม่”. **วารสารหน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย**. ปีที่ 4 กันยายน 2549-สิงหาคม 2550. หน้า 67-89.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. 2554. “ภูมิหลังการตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว และการเคลื่อนย้ายสู่ประเทศไทย”. **วารสารหน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย**. ปีที่ 7, กันยายน 2553-สิงหาคม 2554. หน้า 83-131.
- เจนยุทธ ล่อใจ, ฤทธา อานโพธิ์ทอง, และอดิสร ศรีเสาวนธ์. 2557. “ไม้และอิฐในการก่อสร้างเรือนชาวไทเหนือ ชุมชนบ้านหนองเงิน เชียงตุง เมียนมาร์”. **วารสารหน้าจั่วฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม**. ปีที่ 28. กันยายน 2556-สิงหาคม 2557. หน้า 41-56.
- รฐาปณีย์ เครือระยา. 2555. “เรือน และความเชื่อเกี่ยวกับเรือนของชาวไทจีน เมืองเชียงตุง รัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์”. **วารสารหน้าจั่วว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบและสภาพแวดล้อม**. ปีที่ 26. กันยายน 2554-สิงหาคม 2555. หน้า 161-177.
- ประสงค์ แสงงาม, สุรัสวดี ศุขสวัสดิ์. 2559. “พลวัตของสถาปัตยกรรมวัดไทจีน เมืองเชียงตุง รัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ ในบริบทกระแสโลกาภิวัตน์”. **วารสารหน้าจั่วฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม**. ปีที่ 30. มกราคม-ธันวาคม 2559. หน้า 105-125.
- อรศิริ ปาณินท์ และคณะ. 2548. **ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทจีนเชียงใหม่-เชียงตุง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย. 2548.
- อรศิริ ปาณินท์. 2549. “งานภาคสนามเรือนพื้นถิ่นที่บ้านหม้อ เชียงตุง”. **วารสารหน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย**. ปีที่ 3. กันยายน 2548-สิงหาคม 2549. หน้า 9-27.

- อรศิริ ปาณินท์. 2557. “พลวัตของเรือนพื้นถิ่นไทใหญ่ ในพื้นที่ร่วมทางภูมิศาสตร์ในอุษาคเนย์: ไทย เมียนมาร์ จีน อินเดีย”. วารสารหน้าจั่วฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม. ปีที่ 28. กันยายน 2556-สิงหาคม 2557. หน้า 19-39.
- อรศิริ ปาณินท์. 2547. “ระบบนิเวศกับการวางผังหมู่บ้านพื้นถิ่นของไทเขื่อนเชียงตุง”. วารสารหน้าจั่ว. ปีที่ 21. กันยายน 2547-สิงหาคม 2548. หน้า 17-24.